

ДМИТРАКОВА Н.Ю.

Запорізький національний університет

ДО ПИТАННЯ ПРОТОТИПІЧНОЇ МОДЕЛІ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ

У статті робиться спроба побудувати модель діалогічного мовлення, яка враховує специфіку реального та віртуального спілкування. У моделі знайшов відображення образ соціального статусу комуніканта як регулятор вербальної взаємодії.

Ключові слова: діалогічне мовлення, прототипова модель, образ соціального статусу.

В статье делается попытка построить модель диалогической речи, в которой учитывается специфика реального и виртуального общения. В модели нашёл отражение образ социального статуса коммуниканта как регулятор вербального взаимодействия.

Ключевые слова: диалогическая речь, прототипическая модель, образ социального статуса.

The article represents an effort to make a dialogical speech model taking into account real and virtual communication peculiarities. The model reflects the speaker's social status image as regulator of verbal interaction.

Key words: dialogical speech, prototype model, speaker's social status image.

Діалог як форма людського спілкування попри значний внесок у розуміння механізмів його функціонування продовжує привертати до себе увагу з боку дослідників, у тому числі й лінгвістів. Однією з причин збереження цього інтересу виступає зміна дискурсивного середовища у зв'язку з появою віртуального простору та Інтернет-комунікації. Відповідно дослідники цікавляться питанням, чи будуть лишатися релевантними моделі та закономірності по відношенню до віртуальної комунікації, яка є ефективною, що й зумовлює **актуальність** дослідження.

Стаття має на **меті** представити теоретичну модель діалогічного мовлення, релевантну для реального та віртуального спілкування.

Об'єктом виступає діалогічне мовлення, а **предметом** – теоретична прототипічна модель діалогу з урахуванням його сучасних форм.

Матеріалом є фрагменти французького діалогічного мовлення у формах побутового діалогу та Інтернет-форуму.

Наукова новизна полягає у побудуванні моделі діалогічного мовлення з урахуванням специфіки віртуального спілкування та соціального статусу співрозмовника.

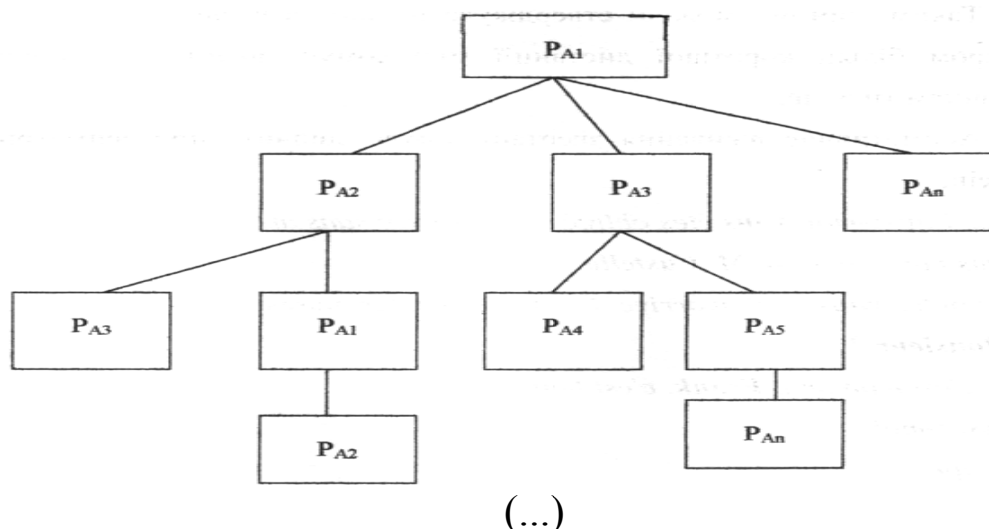
Серед дослідників, що зосереджувалися на вивченні структури діалогу можна вказати Ф. Хундснуршера [1], М.Г. Безяєву [2], О.Н. Баранова, Е.Н. Крейдліна [3;4], К. Кербрат-Ореккйоні [5] та ін.

Була спроба запропонувати прототипічну модель діалогу, як це зробив французький дослідник Ж. Адам [6:163]. Він зосереджується на композиційній будові діалогічної взаємодії та, спираючись на роботи К. Кербрат-Ореккйоні, виокремлює репліку початку діалогу, блок інтеракції з різними типами поєднання реплік (суміжний (*linéaire*), перехресний (*échanges croisés ou entre-croisés*), оповитий (*échanges embrassés ou enchâssés*)) та репліку завершення діалогу.

Українська дослідниця О.О. Селіванова, враховуючи складність феномену діалогу, пропонує модель, що включає модуль адресата та адресанта, тексту як знакової організації дискурсу, інтеріоризованого буття лінгвокультурної спільноти та модуль семіотичного універсуму [7:144-145]. Ступінь абстрактності робить однаково можливим застосувати цю модель по відношенню до реального, а також і до віртуального спілкування, хоч в останньому реалізується гіпертекстова структура, яку варто було б відобразити у більш деталізованій моделі діалогічного спілкування.

Відносно форумів у межах проаналізованого матеріалу ми можемо вказати на наявність двох форм організації діалогу: типової для реального спілкування та специфічної, коли вище вказана загальна структура повторюється в межах одного повідомлення – репліки.

Так, схематично спілкування у форумі можна представити таким чином: A_1 залишає на сайті повідомлення з пропозицією обговорити якусь проблему, попросити поради та ін. A_2 (іноді A_3 , A_4 , A_5 ... A_n) надсилає відповідь (власне ставлення до проблеми, пораду та ін.). Далі можливі варіанти: A_1 надсилає свій коментар (подяку), або ж до A_1 , A_2 приєднується A_3 (іноді A_4 , A_5 ... A_n), що висловлює свою думку щодо попереднього повідомлення. Таким чином вони продовжують своє спілкування. Логіко-змістовний зв'язок між репліками можна передати у вигляді схеми:

У кожному випадку повідомлення A_1 визначає тему форуму, є вихідним, має перлокутивний характер, тому що автор розраховує отримати відповідь. Репліки інших учасників є реактивними, проте деякі з них є водночас й ініціативними, що, з одного боку, сприяє підтриманню спілкування, а з іншого – розгалужує його структуру. Однак це стосується лише змістовної частини спілкування, щодо часово-просторової, то структура буде лінійною, оскільки всі репліки розміщуються на веб-сторінці послідовно за часом їх надсилання.

Нагадаємо, що всі репліки звичайної вербальної інтеракції за їх функцією можна розділити на 3 групи: репліки, що “відкривають” розмову (*Bonjour! Salut!*); репліки – зміст розмови; репліки, що “закривають” розмову (*Au revoir! A bientôt!*) [5:220]. У форумах же часто можна побачити повідомлення, які поєднують у собі усі три вищезгадані функції, щось на зразок листа – початок, основна частина, закінчення. Такі повідомлення є експліцитно замкненими, тому що формально розмова вважається завершеною за наявності формули прощання (*bisous, à bientôt!*), але імпліцитно (за змістом, або за самим фактом свого розміщення на форумі) вони передбачають появу нових повідомлень, тим самим створюючи передумови для розгалуженої структури діалогу. Наприклад:

Joshua, le lundi 28 avril 2008 à 10:27:30

Bonjour,

Merci pour toutes ces explications qui me donnent parfois l'impression de ne pas être de la même planète... Je suis également à la recherche d'un placement attractif à court terme (3 à 6 mois) je viens de tomber sur l'offre de Barclays qui garanti 10% pendant 3 mois jusqu'à 60000 €. Qu'en pensez vous ?

Merci.

Joshua. (1)

Щодо способу організації реплік у форумі на семантичному рівні, виходячи з вище поданої схеми, в основі лежить лінійна, а ланцюжки реплік, пов'язані мікротемою, утворюють ризому.

Таким чином, медіум спілкування зумовлює структурно-композиційні відмінності побутового діалогу та Інтернет-форуму, де перший має лінійну організацію, а другий – лінійну за формою, гіпертекстову (ризомну) за сутністю. За параметром локалізації в просторі та часі в обох типах діалогу наявна “зустріч” свідомостей співрозмовників. Однак у побутових діалогах мовці присутні фізично (мають змогу спостерігати, чути співрозмовника), а розмова не може бути зверненою у хронологічному напрямку. У форумах мовці представлені текстами, а діалог можна завжди розпочати та розвинути в іншому напрямку. За ступенем формальності – обидва типи діалогічного мовлення наближуються до неформального.

В останніх дослідженнях зі специфіки діалогічного спілкування, зокрема у роботі О.В. Саушевої [8], робиться акцент на важливості урахування соціального компонента у регуляції діалогічної взаємодії, що, на нашу думку, варто було б відобразити у відповідній моделі діалогічного мовлення.

Так, О.В. Саушева у своєму дослідженні обґрунтовує думку про те, що “діалоговий дискурс будується особливим чином під впливом образу соціального статусу в мовній свідомості комуніканта, що є маніфестацією глибинного мовного механізму соціовербальної інтеракції” [8:5], що “образ соціального статусу комуніканта функціонує як конструктивна пресупозиція дискурсу” [8:67].

Перш ніж звернутися до когось, мовцю потрібно мати уявлення про співрозмовника, а вірні уявлення про партнера – умова продуктивності впливу на нього. Однак, “уявлення людей один про одного бувають неповними, недостатньо обґрунтованими і навіть хибними” [8:83].

Ілюстрацію цього положення добре видно у наступному прикладі:

– *Bonsoir.*

– *Bonsoir, on peut manger quelque chose ?*

– *Tout ce qu'il y a là, à partir de là.*

...

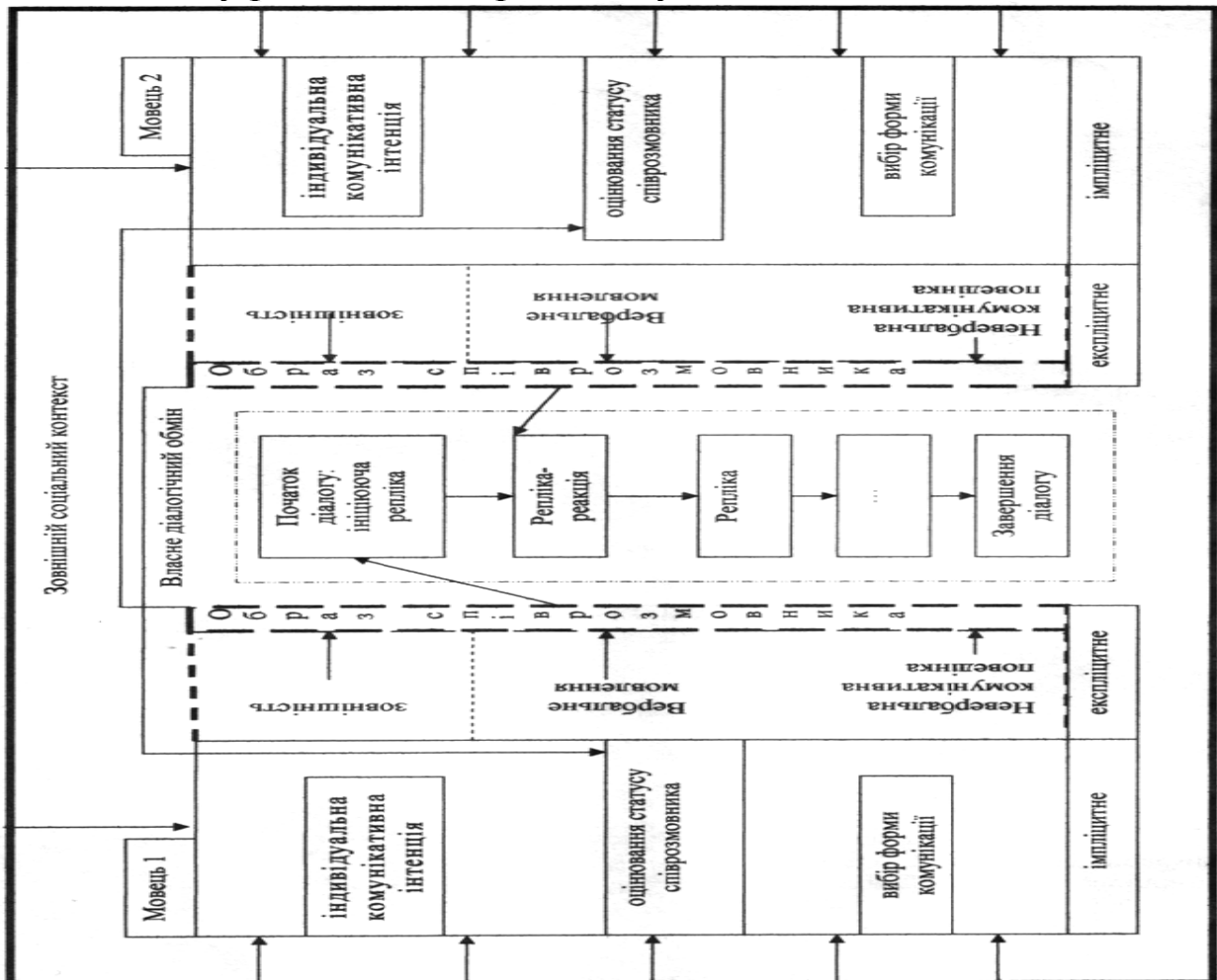
Tu me reconnais pas ?

– *Non.*

- *C'est pas grave...*
 - *On se connaît d'où exactement ? Excusez-moi, je...*
 - *On a juste couché ensemble.*
 - *On a couché ensemble ?*
 - *Il y a longtemps, j'ai coupé mes cheveux depuis. Et on était bourrés tous les deux.*
 - *Non, mais... C'est incroyable que je m'en souviene pas.*
 - *C'est pas grave, ça arrive. Plus souvent aux garçons, mais ça arrive.*
- [Le Goût des autres]

Перші три репліки є типовою інтеракцією між офіціанткою та клієнтом у барі. Далі дівчина впізнає у співрозмовникові чоловіка, з яким у неї були близькі стосунки. Відповідно у неї змінюється образ співрозмовника. Результатом стає перехід дівчини на *tu*-спілкування та зміна теми розмови, тобто відхід від типового діалогу між офіціантом та клієнтом.

Викладені вище огляди теорій та роздуми над структурою діалогічного мовлення, порівняння реального діалогу з віртуальним на композиційному рівні ми відображаємо у такій моделі:

У першу чергу, діалогічне мовлення передбачає наявність модулів адресата та адресанта. У кожному модулі вирізняємо експліцитний та імпліцитний плани. Імпліцитний план припускає ментальне оброблення діалогу в процесі комунікації і включає індивідуальну комунікативну інтенцію, оцінювання статусу співрозмовника та контексту спілкування, вибір форми комунікації. Такий поділ є достатньо умовним і в окремих випадках важко визначити, яка з цих ментальних операцій передує іншій, тому ми вказали їх у блоці окремо один від одного без зазначення взаємозв'язку. На нашу думку, саме комунікативна інтенція визначає хід діалогу: зумовлює тему, стрижневий елемент діалогу, та відповідно визначає зміст реплік. Отже, комунікативна інтенція виявляється як бажання мовця задовольнити власний когнітивний інтерес, комунікативну потребу і в цілому може співвідноситися з основними мовленнєвими актами. Як вона співвідноситься з вибором співрозмовника? Фактично можливі дві основні ситуації: 1) інтенція є первинною і впливає на пошук та вибір співрозмовника; 2) співрозмовники знаходяться у ситуації, коли необхідно "підтримувати розмову". У такому випадку серед переліку комунікативних інтенцій, що існують у свідомості мовця, відбувається вибір такої, що корелює у комунікативною ситуацією в цілому та статусом співрозмовника зокрема.

Перший випадок є типовим для віртуального спілкування. Так, мовець, наприклад, цікавиться використанням ефірних олій, але серед його знайомих немає жодного, хто обізнаний у цій темі, тоді як така можливість існує у віртуальному просторі, наприклад, на спеціалізованих форумах. Таким чином, інтерес до ефірних олій та намір обговорити їх використання приводять мовця на форум з ароматерапії, де він може поспілкуватися з однодумцями, які мають спільні фонові знання з предмета обговорення. Зрозуміло, що на цю тему мовець не буде дискутувати на форумі автомобілістів чи дайверів тощо. Таким чином, комунікативна інтенція зумовила вибір співрозмовників.

Так само мовець прагне обрати співрозмовників і в реальному спілкуванні, де, однак, є більш обмеженим у своїх діях. Причина криється в тому, що, на відміну від віртуального, реальному спілкуванню не притаманна свобода творення образу.

Та ж сама причина робить другий випадок типовим для реального спілкування, де особистості можуть опинитися в ситуації, коли варто

почати чи підтримати діалог, тоді як в Інтернеті подібна ситуація навряд є можливою.

Оцінювання статусу співрозмовника також є достатньо складною для аналізу ментальною операцією. Як зазначає у своїй роботі О.В. Саушева, *“діалоговий дискурс будується особливим чином під впливом образу соціального статусу в мовній свідомості комуніканта, що є маніфестацією глибинного мовного механізму соціовербальної інтеракції”* [8:5].

На думку дослідників з прагматики та соціолінгвістики на мовця впливають зовнішність, мовлення співрозмовника. Тому групу факторів, що впливають на формування образу співрозмовника ми поділили на дві групи: мовленнєві (вербальна та невербальна комунікація) та немовленнєві (статус, стать, вік). Більш того, можна стверджувати, що перевірка співвіднесеності статусів, соціальна міжперсональна дистанція іншими словами, відбувається протягом всього діалогу і є складовою так званого зворотного зв'язку.

Ми вважаємо також, що вибір форми діалогу – усна чи писемна, реальна чи віртуальна – також може частково залежати від інтенції. Найбільш актуальним це є щодо анонімної комунікації в Мережі, коли мовець з певних причин не бажає показувати свій “реальний” образ та вдається до створення віртуального.

Відповідно, результат аналізу статусу співрозмовника знаходить своє відображення в комунікативній поведінці, у виборі мовного коду та стратегії зокрема.

Проте, не слід забувати, що діалог розгортається в межах певного комунікативного контексту, що також впливає на формування комунікативної поведінки. Тобто вербальна частина комунікативної ситуації – власне діалог – є явищем динамічним, постійно змінним. При цьому утворюється сфера спільних знань – комунікативна історія (термін К. Кербрата-Ореккйоні). Більш того, сам контекст впливає на реалізацію інтенції.

Аналогічно діє й адресат, з тією різницею, що він починає з відповіді-реакції. Таким чином, відбувається інверсування комунікативних ролей. Наявність третього та більше співрозмовників суттєво не змінює ситуації, ускладнюється лише порядок передавання комунікативних ролей.

Порівнюючи структури реального та віртуального діалогів, слід згадати думку М.М. Бахтіна про властивість висловлювання потенційно

бути націленим на відповідь. Тобто структура діалогу потенційно є відкритою, незамкненою і може бути продовженою. Іншими словами, форму та структуру діалогу зумовлюють, в першу чергу, час та простір. Так, у реальному діалозі репліки розташовані послідовно в хронологічному порядку, але з дослідження К. Кербрата-Ореккйоні видно, що необов'язково наступна репліка є відповіддю-реакцією на попередню. А повернення до попередніх реплік є лексично маркованим, якщо співрозмовники дещо відволіклися від теми обговорення. Саме така послідовність – імператив часу. Відповідно, етикетні формули прощання є наслідком примусу (а іноді власного бажання комуніканта) перервати діалог, бо традиційно склалося, що не існує можливості продовжити розвиток теми наступного дня, не перериваючи спілкування, бо раптове переривання спілкування не є прийнятним у суспільстві і вважається агресивним тощо. У віртуальному просторі відсутній цей імператив часу, тому відповідь може бути надана на будь-яку з реплік у будь-який момент часу за умови технічного функціонування форуму. Відповідно, на семантичному рівні діалогу утворюється розгалуження, або декілька розмовних гілок, що співіснують. Відтак, наявність формули прощання не є обов'язковою, або ж її функції потенційно можуть перейняти інші мовні одиниці. Особливі труднощі у свою чергу викликають репліки, що містять у собі повну структуру діалогу. Ми вважаємо, що мовець ніби проживає в одному повідомленні увесь діалог і не розраховує отримати відповідь негайно. Більш того, мовець існує в реальному світі і на нього впливають норми, прийняті у звичному реальному спілкуванні, а отже, немає потреби в перевірці зворотного зв'язку. Однак форум, як і чат, не позбавлений імперативу простору, бо через технічні умови повідомлення послідовно відображаються на екрані за часом їх надходження.

Отже, можна стверджувати, що діалог, як і кожна його репліка, прагне відкритої структури, а формальна його завершеність є лише наслідком імперативу часу та простору.

Перспективи подальших досліджень полягають у розгляді особливостей реалізації моделі діалогічного мовлення у різних дискурсивних середовищах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хундснуршер Ф. Основы, развитие и перспективы анализа диалога / Ф. Хундснуршер // Вопросы языкознания. – 1998. – № 2. – С. 38-50. 2. Безяева М. Г. Коммуникативный блок как одна из единиц изучения диалога / М.Г. Безяева // Вестник Московского университета. Сер. 9.

Филология. – 2000. – № 5. – С. 27 – 59. 3. *Баранов А. Н.* Иллокутивное вынуждение в структуре диалога / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – №2. – С. 84-99. 4. *Баранов А. Н.* Структура диалогического текста: лексические показатели минимальных диалогов / А.Н. Баранов, Г.Е. Крейдлин // Вопросы языкознания. – 1992. – №3. – С. 84-93. 5. *Kerbrat-Orecchioni Catherine* Les interactions verbales / Catherine Kerbrat-Orecchioni // Tome 1. – P. : Armand Colin Editeur, 1990. – 320 p. 6. *Adam Jean-Michel* Les textes : types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue. – [2e édition]. – P. : Armand Colin, 2005. – 223 p. – (coll. “Fac-Linguistique”) 7. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации / Е.А. Селиванова. – К. : Брама, Изд. Вовчок О.Ю., 2004. – 336 с. 8. *Саушева Е.В.* Образ социального статуса коммуниканта в диалоговом дискурсе : На материале английского и русского языков : дис. ... кандидата филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Елена Владимировна Саушева; Воен. ун-т. – Москва, 2005. – 20 с.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Placement ou Épargne à court terme* // <http://droit-finances.com>

ДОЙЧИК О. Я.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

ІДІОСТИЛЬОВІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ КОНЦЕПТУ ПРАВДА У РОМАНАХ ДЖУЛІАНА БАРНСА

Стаття присвячена виявленню особливостей функціонування концепту ПРАВДА у тексті романів Джуліана Барнса “Metroland”, “Flaubert’s Parrot”, “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Talking It Over”, “Love, etc”. Для відтворення мовного вираження концепту застосовано модель концептуального поля з ядром TRUTH. Досліджуваний концепт є одним із ключових елементів концептуальної картини світу письменника. Проведене дослідження дозволяє поглибити вивчення ідіостильових особливостей творчості письменника шляхом моделювання його індивідуальної концептосфери.

Ключові слова: ідіостиль, індивідуальна концептосфера, концепт.

Статья посвящена исследованию особенностей функционирования концепта ПРАВДА в тексте романов Джулиана Барнса “Metroland”, “Flaubert’s Parrot”, “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Talking It Over”, “Love, etc”. При описании языкового воплощения концепта используется модель концептуального поля с ядром TRUTH. Исследованный концепт является одним из ключевых элементов концептуальной картины мира писателя. Проведенное исследование дополняет изучение идиостильовых особенностей творчества писателя путем моделирования его индивидуальной концептосферы.

Ключевые слова: идиостиль, индивидуальная концептосфера, концепт.

The article reveals the peculiarities of functioning of the concept of TRUTH in Julian Barnes’ novels “Metroland”, “Flaubert’s Parrot”, “A History of the World in 10 ½ Chapters”, “Talking It Over”, “Love, etc”. The core-periphery model of the concept verbalization is used to structure its description. The concept under study belongs to the key concepts of the writer’s conceptual world view. The investigation favours the further study of the idiostylistic peculiarities of the author’s work by means of modelling of the author’s individual conceptual sphere.

Key words: idiostyle, individual conceptual sphere, concept.